

*Олег Єгрешій
Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаніка,
Івано-Франківськ*

Культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина в умовах Другої Речі Посполитої

Широка громадськість Європи міжвоєнного періоду дуже гостро відчувала на собі наслідки Першої світової війни. Зростала ксенофобія, мізантропія (людиноненависництво), посилилися крайнощі в європейському суспільстві, міцнів німецький мілітаризм, поширювалися реваншистські настрої. У політиці все більшою популярністю користувалися партії крайньо правого спектра, існувала загроза проникнення на Захід ліворадикальних, комуністичних ідей і впливів з Радянського Союзу. У релігійних колах посилювалася стурбованість поширенням серед громадськості сектантства, усуненням з життя релігійних засад, поступовим зменшенням впливу Церкви на суспільство. У таких умовах Апостольський престол в особі Папи Римського Пія XI оголосив курс на оновлення та посилення Католицької Акції – масового руху в християнському світі, започаткованого у 1880-х рр. папою Левом XIII. Перша папська енцикліка з цього приводу вийшла 23 грудня 1922 р.¹. Метою Акції було залучити вірних, особливо молодь, до світського апостольства – поширення християнської віри та дотримання норм християнської моралі в повсякденному житті.

У Галичині, що внаслідок рішення країн Антанти 1923 р. опинилася в складі Польської держави, склалися свої суспільно-політичні умови. Невдача національно-визвольних змагань 1918-1919 рр., поглиблення антиукраїнської політики польського уряду в краї, українізація в УСРР спричинили посилення табору лівих сил, активізацію ультрарадикальних політичних партій, зокрема Організації Українських Націоналістів. Посилення крайнощів в галицько-українському суспільстві змушувало Греко-католицьку церкву в особі її найвідоміших представників, зокрема станіславівського єпископа Григорія Хомишина, діяти адекватно до нових обставин. Як наслідок, в Галичині все частіше починають з'являтися організації релігійного спрямування просвітницького та громадського характеру.

Так, 1923 р. з ініціативи станиславівського владика створено товариство Безжених священників імені Святого священномученика Йосафата. У його статуті відзначалося, що перед новою установою стоїть завдання поширювати католицькі ідеї серед українського народу, а також утримувати будинки сиріт, притулки для старих та німечних людей, видавати релігійну літературу². На жаль, не вдалося виявити значної кількості історичних документів, які б різнобічно розкривали діяльність цієї установи. Наважимося спрогнозувати, що подібне товариство не мало широкої підтримки ані серед священників Станиславівської єпархії, ані серед вірних, бо ідея запровадження цelibату для священнослужителів, яку сповідував Г. Хомишин, не знаходила підтримки значної кількості релігійної та світської інтелігенції³.

Владика вважав, що на даному етапі потрібно зміцнитися духовно. Релігійна обнова народу, боротьба з комуністичними впливами були для нього основними завданнями. Виходячи з цього з ініціативи ієрарха 1925 р. переважно з числа духовенства було створено Українську християнську організацію (УХО).

Перший з'їзд УХО відбувся 4 серпня 1925 р. у Львові в приміщенні Греко-католицької семінарії під головуванням отця Т. Галущинського⁴. На з'їзді проголошувалося, що УХО не претендує на статус політичної організації, а прагне згуртувати всіх християн-католиків українського народу, незважаючи на їх партійну належність. Завданням організації було домагатися, щоб партії у своїй діяльності не відходили від духу і науки Католицької церкви⁵. Водночас УХО як аполітичне об'єднання прагнуло співпрацювати з національними установами та політичними партіями християнського спрямування.

Г. Хомишин сприяв фінансово-ідейно-організаційному розвитку УХО. За даними архівних матеріалів, ієрарх виділив для цього 1 000 американських доларів⁶. З допомогою єпископа з 1926 року почав виходити друкований орган УХО – часопис «Нова Зоря». Фінансував видання газети також Г. Хомишин. Зазначимо, що згадане товариство було малочисельною організацією. Так, на території Станиславівського воєводства станом на серпень 1926 р. налічувалося лише близько 100 осіб – членів УХО⁷.

Згодом, 1928 року, друкований орган «Вістник Станиславівської Єпархії» вмістив статут українського католицького товариства для молоді «Єдність», метою якого було підтримувати й розвивати «віру і моральність, любов до української народності і Вітчизни, тверезість та ощадність, обриване і просвіту, забаву і розривку». Як відзначалося в документі, товариство не мало політичних завдань.

Крім того, передбачалося створити при товаристві різні гуртки: пожежної справи, спортивний тощо. Для залучення більшої кількості членів планувалося організувати вечірки для молоді, «товариські забави», ігри. Усі заходи у товаристві «Єдність» мали ґрунтуватися на засадах католицької віри⁸. Щоправда, відсутність джерел про його розвиток не дозволяє зробити висновок, що така організація взагалі існувала.

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. загальноєвропейський християнський рух «Католицька Акція» отримав новий імпульс розвитку. Очевидно, це пов'язувалося із подальшим загостренням міжнародної атмосфери в Європі, наближенням Другої світової війни. Це, своєю чергою, спричинило активізацію просвітницької діяльності Греко-католицької церкви. Так, у 1934 р. за ініціативи Григорія Хомишина було створене релігійне культурно-просвітницьке товариство «Скала», що мало діяти в руслі саме Католицької Акції⁹.

У проекті статуту «Скали» визначалася її мета: «підпомагати, поширювати і поглиблювати освіту і культуру українського народу та його релігійно-моральне життя на основах святої католицької церкви». Основне завдання товариства, за словами релігійного публіциста священника Іллі Чорнодолі, полягало в «католицькому освідомленні якнайширших кругів населення»¹⁰.

Зазначалися й способи досягнення поставленої мети. За статутом передбачалося «видавання книжок, письм, часописів та їх поширювання; урядження різних відчитів, закладання читалень, товариств; устроювання музикально-вокальних концертів, вистав, кінотеатрів; устроювання паломництв, прогулок, релігійних і народно-культурних свят і зібрань; закладання і введення всяких шкіл народних, середніх, загальноосвітніх, вищих, фахових: рільничих, ремісничих і промислових; ведення курсів для неграмотних; уладження бурс, захоронок, добродійних заведень; установа стипендій, нагород, допомог вбогій молоді, грошової допомоги письменникам, журналістам, митцям і учителям...; заохочення усіх верств українського народу до просвітної і наукової праці, яка веде всіх людей до культурного двигнення»¹¹.

У кожному населеному пункті Станіславської єпархії було заплановано створити парохіяльну читальню «Скали». У її складі мали би функціонувати різні гуртки: антинікотиновий, антиалкогольний, боротьби з неписьменністю, взаємної допомоги, господинь, спортивний тощо¹².

Першою особою в парохіяльних читальнях ставав куратор, переважно місцевий священник. За статутом він був підвітним тільки єпископу-покровителю (Григорію Хомишину). У статуті підкреслювалося, що куль-

турно-просвітницьке товариство «Скала» перебуватиме під патронатом кожного греко-католицького єпископа-ординарія в Станіславі. Рішення, які приймав останній, обговоренню не підлягає.

Однак організаційне становлення нового релігійного просвітницького товариства відбувалося досить повільно. Так, за даними Станіславівського воеводського управління, станом на початок лютого 1935 р. у воеводстві налічувалося лише 8 читалень¹³. Щоправда, у квітні 1936 р. функціонувало вже 187 читалень і налічувалося 5 500 членів «Скали»¹⁴. До того ж, як випливає з першоджерел, 22 листопада 1938 р. Г. Хомишин затвердив статут ще одного релігійного просвітницького товариства – імені Івана Милостивого. Програма установи, по суті, була тотожна програмі «Скали», основний акцент робився на популяризацію католицької віри «на полі добродійності»¹⁵. Втім, священники Станіславівської єпархії неохоче організовували при своїх парафіях релігійні читальні товариств «Скала». Багато душпастирів продовжували плідно працювати в товариствах «Просвіти», а отже критично ставилися до «Скали»¹⁶.

Отже, поширення у Східній Галичині впродовж 1920-30-х рр. релігійної індиферентності, атеїзму, сектантства, загроза проникнення прорадянських впливів спонукали єпископа Г. Хомишина створити мережу клерикальних культурно-просвітницьких товариств, які діяли в руслі загальноєвропейського християнського руху Католицької Акції та прагнули протидіяти антирелігійним настроям.

¹ Хомишин П. Католицька Акція, її суть і завдання. // Нива. – 1930. – Ч.2. – Лютий.

² Статут і програма товариства безжених священників ім. св. Священномученика Йосафата в Станіславі. – Станіславів, 1925. – С. 5.

³ Єгрешій О. Обрядові дискусії в Галичині першої половини ХХ ст.: спроба історичного аналізу // Київська традиція і східний обряд в Українському християнстві (науковий збірник). За редакцією професорів А. Колодного і А. Гудими. – Київ–Тернопіль. – 2004. – С. 84-85.

⁴ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДАУЛ), Фонд 359 (Осіпа Назарука), оп. 1, спр. 397, арк. 2.

⁵ Наші вісті. – Львів. – 1925. – Листопад. – № 1.

⁶ Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), Ф. 2 (Станіславське воеводське управління, м. Станіслав 1921-1939 рр.), оп. 1, спр. 45, арк. 68.

⁷ Там само, арк. 70.

⁸ Вістник Станіславівської Єпархії. – Станіславів. – 1928. – Січень-березень. – Ч. 1-3.

⁹ ДАІФО, Ф. 2, оп. 3, спр. 319, арк. 20, 22, 23.

¹⁰ Курс Католицької Акції в Станіславі. – Станіславів, 1939. – С. 121.

¹¹ ДАІФО, Ф. 2, оп. 3, спр. 319, арк. 5.

¹² Там само, арк. 12, 13.

¹³ ДАІФО, Ф. 226 (Прокуратура окружного суду, м. Станіслав, 1922-1939 рр.), оп. 1, спр. 417, арк. 26.

¹⁴ Нова Зоря. (Орган Української християнської організації, Української католицької народної партії, з 1932 р. – орган Української народної обнови). – Львів–Станіславів. – 1936. – 30 травня. – Ч. 31.

¹⁵ ДАІФО, Ф. 2, оп. 3, спр. 383, арк. 10, 22.

¹⁶ Єгресій О. І. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904-1945 рр.) // Автореф. дис. канд. іст. наук. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 17.